

Vpliv Hansa-Georga Gadamerja na nastanek hermenevtične teorije prevajanja

Nike Kocijančič Pokorn

Filozofska fakulteta, Ljubljana

V *Resnici in metodi* se Hans-Georg Gadamer v poglavju z naslovom »Jezik kot medij hermenevtičnega izkustva« osredotoči na razumevanje v okolju, v katerem je razumevanje moteno in oteženo. Tako razmišlja o težavah pri razumevanju, ki nastanejo takrat, kadar se skušamo pogovarjati v dveh jezikih, ki sta si med seboj tuja. Pri tem ugotavlja, da je položaj prevajalca in položaj interpreta pravzaprav isti, da je vsak prevajalec obenem tudi interpret. Prepričan je, da tujejezičnost pomeni le stopnjevani primer hermenevtične težave, kajti vsak prevajalec se tako kot vsak interpret sooča s tujostjo in s premagovanjem le-te. Zato tudi prevajalčeva naloga ni kvalitativno, temveč le stopenjsko različna od splošne hermenevtične naloge, ki jo postavlja vsako besedilo (glej Gadamer 2001, 313–317).

Gadamer vztraja, da razdalje med duhom izvornega besedila povedanega in duhom reprodukcije ni nikoli mogoče povsem premagati. Tudi če želimo biti še tako zvesti, vedno v prevodu želimo poudariti kako potezo izvirnika, ki je za nas pomembna, to pa lahko storimo le tako, da druge poteze v njem potisnemo v ozadje ali povsem potlačimo. Prevajalec tako ne more pustiti odprto nič, kar je njemu nejasno, zato je tudi vsak prevod jasnejši in plitvejši od izvirnika.

Kljub dokaj obširnemu razmišljanju o naravi prevoda in prevajanja Gadamer vseeno nikoli ne postane preskriptiven in ne določa konkretnih smernic, ki naj bi se jih držal prevajalec pri opravljanju svoje naloge. Že pri nekaterih mislecih nemške romantike, za katere Gadamer trdi, da so bistveno vplivali na izoblikovanje prepričanja, da »sta razumevanje in razlaga nazadnje eno in isto« (Gadamer 2001, 317), in na poudarjanje pomena, ki ga ima jezikovnost pogovora za vse razumevajoče, pa najdemo veliko bolj konkretne napotke.

Friedrich Ernst Daniel Schleiermacher

Friedrich Schleiermacher je kot stalni član Kraljeve akademije znanosti v Berlinu nastopil s trinajstimi pomembnimi predavanji v letih 1811 do 1830. Tretje predavanje, 24. junija 1813, je posvetil različnim metodam prevajanja. Ta daljši spis je ne le najpomembnejši doprinos romantične teorije prevajanja, temveč eno temeljnih del zahodne teorije prevajanja sploh. V njem Schleiermacher gradi svoje razmišljanje na nasprotujočih si parih in postopno odklanja eno možnost za drugo, dokler ne izpostavi tiste metode prevajanja, ki po njegovem mnenju predstavlja ideal vsakega prevajalskega početja. Tako najprej poudari, da se bo v spisu posvetil zgolj prevodu med različnimi jeziki in zavrne prevod, ki poteka znotraj

enega jezika, to pomeni med različnimi dialekti, sociolekti, arhaičnim in sodobnim jezikom kot tudi ne prevajanju, ki ga vsebuje vsak poskus razumevanja drugega. Osredotoči se na delo pravega prevajalca, ki deluje na področju znanosti in umetnosti, ter zanemari tolmače oz. tiste prevajalce, ki prevajajo v poslovne namene. Zavrne parafrazo, ki se pojavlja predvsem pri znanstvenih besedilih, in imitacijo, ki se uveljavlja pri umetniških, ker po njegovem mnenju ne spadata med prave prevode. Nazadnje se torej osredotoči na tako imenovano pravo prevajanje, ki naj bi ga uravnavali dve metodi: prva, ki se usmeri v ciljni jezik in kulturo, tj. jezik in kulturo prevoda, in druga, ki se usmeri v izhodiščni jezik in kulturo, tj. jezik in kulturo izvirmika. Predavanje zaključí z zagovorom tiste metode, ki po njegovem mnenju predstavlja ideal vsakega prevoda. Ta pa določa, naj prevajalec prek prevoda predvsem približa bralca avtorju izvirnega besedila; prevajalec se mora torej usmeriti v izhodiščno besedilo in primorati ciljno bralstvo, da se prilagodi in sprejme prevode, ki se v prvi vrsti podrejajo tujemu jeziku in kulturi (Schleiermacher 1838, 207–245).

Odločitev za izhodiščno usmerjeni prevod, tj. za ohranjanje tujosti v prevodu, izvira iz Schleiermacherjevega prepričanja, da ima nemški narod posebno vlogo v Evropi. Ta se odraža med drugim tudi v nacionalnem prevajalskem projektu. Ne samo da se prek prevoda razvija in bogati nemški jezik, Schleiermacher poudarja, da nemško ljudstvo zaradi svoje posredniške narave v svojem spoštovanju do tujega prek prevodov skuša »vse zaklade tako tuje in svoje znanosti zediniti v veliko zgodovinsko celoto v svojem jeziku, da bi se ti ohranili v središču in srcu Evrope« (Schleiermacher 1838, 244). To zedinjenje je po njegovem mnenju pravi zgodovinski cilj prevajanja, nemški narod pa je poklican k tej dejavnosti, saj jo občuti kot notranjo nujno.

Nadaljevanja tega romantičnega prepričanja o posebnem položaju prevajanja v nemški kulturi pri Gadamerju ne najdemo. Prav tako ne nalletimo na mnenje, da se mora prevod čim bolj približati jeziku in kulturi izvirmika, zato pa se to zopet pojavi pri Georgeu Steinerju, ki odkrito priznava odločilen vpliv misli Hansa-Georga Gadamerja na svoja teoretična razmišljanja o prevajanju.

George Steiner

George Steiner predstavi svojo teorijo prevajanja v enciklopedičnem in avtoritativnem delu *After Babel*, ki je bilo prvič izdano leta 1975 (in dopolnjeno leta 1992) in je gotovo eno izmed najbolj znanih del o teoriji prevajanja, nastalo po drugi svetovni vojni. Kljub nekaterim pomanjkljivostim vseeno dokaj uspešno vzpostavlja dialog med sodobnim jezikoslovjem, literarno kritiko, filozofijo in teoretičnimi problemi prevajanja.

Avtor sam uvrsti svoje pojmovanje prevoda in prevajanja v eno izmed štirih temeljnih obdobij teorije prevajanja: prvo, za katero je značilna osredotočenost na empiričnost, na specifične prevode in prevodne rešitve, sega od Cicera prek Hieronima in Luthra do Hölderlina; drugo, teoretično

obdobje, od F. Schleiermacherja do V. Larbauda; tretje, jezikoslovno obdobje, zaznamujejo poskusi vzpostavitve strojnega prevajanja in je prežeto s strukturalizmom; četrto pa je hermenevtično in metafizično. In prav v to zadnje obdobje, v katerem se je zaupanje v strojno prevajanje omajalo in je teorija postala interdisciplinarna, poleg Walterja Benjamina, Martina Heideggra, Hansa-Georga Gadamerja in Stephana Rosenzweiga Steiner uvršča tudi svoje delo in poglede na prevajanje (Steiner 1992, 248–251).

Tako kot Gadamer je tudi Steiner prepričan, da je prevajanje predvsem interpretacija tujega besedila, ki je obenem polna zaupanja in nasilna, posesivna, razdiralna in obnovitvena. Steiner je prepričan, da je jezik nekaj, kar se bistveno veže na posameznika, saj s pomočjo jezika določamo svojo lastno ideniteto oz. identiteto skupine. Tako jezik ni v prvi vrsti namenjen sporočanju in preseganju meja lastne skupnosti, temveč ohranjanju in zaščiti teh meja. Vendar pa Steiner meni, da moramo težnjo po zaprtosti uravnovesti z nekim drugim dejanjem, ki posameznika in skupino odpira drugemu. In ravno to je naloga prevajalca: prevajalec se mora zoperstaviti hermetičnosti jezika s svojo odprtostjo in tako vzpostaviti ravnovesje. Prevajanje nam omogoči, da se osvobodimo spon lastnega jezika in prodremo v jezik drugega. Vendar pa to preseganje samega sebe ni zgolj avtomatično zamenjevanje različnih jezikovnih ustreznic, temveč je oblika interpretacije (Steiner 1992, 312–435).

Steiner dodeli interpretativno naravo vsakemu sporočanju – najde jo tako znotraj enega jezika, kjer mora vsak govorec misel sogovornika razložiti in prevesti v svoj jezik oziroma pomen starejšega besedila prevesti v sodobnejši jezik in stvarnost, kot tudi med različnimi jeziki, kjer Steiner sledi Walterju Benjaminu in Friedrichu Schleiermacherju in priporoča ohranjanje tujosti v prevodu, saj »najbolj vzvišena videnja prave narave prevajanja« izhajajo ravno iz prepričanja o nujnosti dobesednosti prevoda (Steiner 1992, 350).

Vpliv Gadamerja zasledimo ne samo pri Georgeu Steinerju, ki se sam uvršča v hermenevtično smer teorije prevajanja, ampak tudi pri francoskem hermenevtičnem prevodoslovcu Jean-Renéju Ladmiralu in nemških hermenevtičnih teorijah prevajanja, in sicer predvsem pri teoretikih Fritzu Paepkeju in Radegundis Stolze. Ti teoretiki pa v nasprotju z napotili Schleiermacherja in Steinerja zagovarjajo radikalno prilagajanje besedila ciljni kulturi in jeziku.

Jean-René Ladmiral

Ladmiral pozdravlja hermenevtični pristop k prevajanju predvsem zato, ker ga osvobaja strukturalističnih spon razmišljanja o iskanju ekvivalentnih prevodnih ustreznih in mu dopušča osredotočanje na odnos, ki ga ima prevajalec do sveta, do jezika in do besedil. Tako se z uporabo hermenevtičnega pristopa izogne obravnavi besedilnih struktur, funkcij in dejavnikov, ki na ta prenos informacij vplivajo. Namesto tega spregovori o prevajalcih kot o posameznikih, ki se na določen način lotijo besedila, ki

ga morajo prevesti, ob tem pa sprejemajo jezikovne odločitve. Osredotoča se na analizo mišljenja in intuicije prevajalca, na kakšen način se prevajalec zaveda akta prevajanja ter kako razmišlja o svojem dojemanju in ravnanju (Ladmiral 1979, 1988).

Pri prevajanju se po Ladmiralovem mnenju sporočilo osvobodi znakov izhodiščnega jezika in se na novo izoblikuje v ciljnem jeziku. Prvi in bistveni korak pri prevajanju je razumevanje besedila, bistveni element določenega besedila pa je prek besed ustvarjeni svet. Pri prevajanju se ta bistveni svet osvobodi spon izhodiščnega jezika in se potem v ciljnem jeziku ustvari na novo. Ladmiral uporabi podobo smrti in vstajenja; nujen pogoj za prevod je namreč smrt označevalcev izhodiščnega jezika, ki vodi k reinkarnaciji označencev v ciljnem jeziku (Ladmiral 1993, 293).

Čeprav se Ladmiral skuša prek hermenevtične misli izogniti dihotomiji med zvestim in svobodnim prevodom ter spregovori o prevajalcu kot o svobodnem človeku, obsojenem na sprejemanje odločitev (Ladmiral 1993, 291), vseeno meni, da so izhodiščno usmerjeni prevajalci posiljevalci, ki delajo silo svojemu maternemu jeziku. To neprijetno podobo še nadalje razvije in doda, da se tudi prava pot prevajalca, tj. tista, ki ustvarja prevode, prilagojene ciljnemu jeziku in publiki, začenja podobno: kot se nekatera razmerja začnejo s posilstvom, končajo pa z obojestranskim užitek in slogo, tudi literarni prevajalec najprej nasilno pristopi k besedilu, potem pa doseže privolitev izvirnika za svojo stvaritev v ciljnem jeziku. Ciljni jezik naj bi torej najprej privolil v prevod, dober prevod pa bi omogočil uresničitev možnosti jezika, ki spijo v ciljnem jeziku, in ga na ta način proslavil (Ladmiral 1993, 296f). Podobno prepričanje, da se mora prevod prilagoditi ciljni kulturi, najdemo tudi pri nemških hermenevtičnih prevodoslovcih.

Fritz Paepcke

Tako Fritz Paepcke v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja najprej poudari, da je prevodna enota vsakega prevajalskega podviga besedilo v celoti. Prevajalec ne prevaja besed ali stavkov, temveč celotna besedila, saj so besedila kompleksne celote, ki jih ne moremo preprosto povzeti. Besedila so namreč pojavi, pri katerih celota znaša več kot vsota njihovih sestavin. V besedilu niso najpomembnejše tipične, ponovljive strukture, temveč njihova individualnost. Tako besedila postanejo izraz individualnosti, niso zgolj kulturnospecifična posredovanja informacij, temveč sporočila določenih posameznikov v okviru določene komunikacijske situacije in kulture. Prvi korak pri prevajanju torej ni, da ugotovimo, kakšno vlogo bo imelo besedilo v ciljnem jeziku, temveč predvsem odgovor na vprašanje, *kaj* sploh moramo posredovati (Paepcke 1986, 103f).

Čeprav je Paepcke prepričan, da mora vsak prevajalec intuitivno izoblikovati svojo lastno metodo prevajanja, vseeno vztraja, da je prevajanje vedno novo iskanje *skladnih* formulacij (Paepcke 1986, 86), ki ohranjajo smisel v drugem jeziku, in je tako bolj naklonjen ciljno usmerjenemu prevodu. Podobno prepričanje najdemo tudi pri njegovi naslednici, Radegundis Stolze.

Radegundis Stolze

Stolzejeva sledi Gadamerjevi misli in ponovi, da je besedilo/izvirnik bralcu/prevajalcu najprej tuje. Zato mora prevajalec stopiti v dialog z neznanim v besedilu. Tako prevajalec postavlja vprašanja, na katera besedilo odgovarja. Da pa prevajalec lahko postavi vprašanja, mora imeti določene vnaprejšnje predstave, saj razumevanje dosežemo le na osnovi skupnega. Zato je Stolzejeva prepričana, da prevajalec ne more uspeti brez nujne hermenevtične osnove, ki jo sestavlja vedenje o strokovnih in kulturnih znanjih (Stolze 1992).

Prevajanje je pri Radegundis Stolze ustvarjanje smiselne skladnosti med izvirnikom in prevodom, skladnosti, ki je asimetrična zaradi različnih besedilnih struktur. To skladnost dosežemo le, če pri prevajanju dosežemo hermenevtično deverbilizacijo, kar pomeni, da izoblikujemo prevod neodvisno od struktur izhodiščnega besedila. Zato Stolzejeva, podobno kot Paepcke, zagovarja prevod, ki se prilagaja ciljni kulturi in jeziku (Stolze 1994, 207–208).

Stolzejeva izhaja iz prepričanja, da mora prevajalec zaradi odgovornosti, ki jo čuti do izhodiščnega besedila in do prejemnika prevoda, ozavestiti svoje delovanje. Prevajalec mora biti sposoben kritično razmišljati o svojem delovanju. Vedenje, ki se izoblikuje na osnovi takšnega razmišljanja, vidi kot del prevodne kompetence (Stolze 1994, 196). Naloga prevajalca je torej to, da osvobodi smisel iz spon izvirne ubeseditve in ustvari ciljno usmerjeni jezikovno koherentni prevod, ki bo ustrezal določeni kulturno specifični situaciji.

Sodobna nemška hermenevtična teorija prevajanja se torej osredotoči na prevajalca. Poudarja ustvarjalnost prevajalca in ga sili v premisslavljanje o svojem delovanju. V skladu z Gadamerjevim prepričanjem ti teoretiki trdijo, da čeprav se smisel besedila v povezavi z interpretom-prevajalcem dopolnjuje, vseeno načelna identita smisla s tem ni prizadeta. Osnovni smisel se, čeprav v vedno drugačni in novi preobleki, kljub vsemu ohranja. S tem prepričanjem se v sodobni teoriji prevajanja zoperstavljajo dekonstruktivistični smeri, ki podvomi ravno v te temeljne pojme, in sicer v enotnost besedila in identiteto smisla.

Iz abstraktnosti Gadamerjevega zaljučka se torej praktično legitimizirajo različna razumevanja prevajanja. Nobeden izmed naštetih teoretikov prevajanja, ki se odkrito naslonijo na njegovo misel, ne vzdrži na tej splošni in abstraktni poziciji, temveč se bolj ali manj odkrito odloči za eno izmed skrajnosti in obenem tudi predpisuje določen način prevajanja oz. določeno prevajalsko strategijo. Na eni strani se tako izoblikuje skupina teoretikov, ki se zavzema za izhodiščno usmerjeni prevod, tj. prevod, ki naj bi se v največji možni meri približal jeziku in kulturi izvirnika; na drugi strani pa predvsem sodobni nemški hermenevtični teoretiki prevajanja zagovarjajo ciljno usmerjeni prevod, tj. prevod, ki bi se čim bolj približal bralstvu, kulturi in jeziku, v katerem je nastal prevod. Na Gadamerjevo misel o prevajanju se torej nasloni kar nekaj pomembnih teoretikov prevajanja, konkretni zaključki in praktični napotki prevajalcev, ki jih izpeljejo iz njegove misli, pa so različni in pogosto tudi kontradiktorni.

NAVEDENI VIRI

- Hans-Georg Gadamer. 2001. *Resnica in metoda*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, zbirka Labirinti, str. 313–317. Prev. Tomo Virk.
- Ladmiral, Jean-René. 1979. *Traduire: théorèmes pour la traduction*. Paris: Petite bibliothèque Payot.
- Ladmiral, Jean-René. 1988. *Epistemologie de la traduction*. V: R. Arntz, ur. Textlinguistik und Fachsprache. AILA-Symposion. Hildesheim: Olms, str. 35–47.
- Ladmiral, Jean-René. 1993. *Sourciers et cibilistes*. V: Justa Holz: Manttari in Christiane Nord, ur. *Traducere Navem. Festschrift Katharina Reiss*. Tampere: Tampereen Yliopisto, str. 287–300.
- Paepcke, Fritz. 1986. *Im Übersetzen leben – Übersetzen und Textvergleich*. Tübingen: Narr.
- Schleiermacher, F. 1838. *Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens*. V: *Friederich Schleiermacher's sämtliche Werke*, Dritte Abtheilung: Zur Philosophie, Zweiter Band, Berlin: Reimer, 207–245.
- Steiner, George. 1992. (1975) *After Babel: Aspects of Language and Translation*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Stolze, Radegundis. 1992. *Hermeneutisches Übersetzen: Linguistische Kategorien des Verstehens und Formulierens beim Übersetzen*. Tübingen: Narr.
- Stolze, Radegundis. 1993. *Mitteilen und Erklären – Kompensatorische Übersetzungsstrategien bei Verständnisbarrieren*. V: Justa Holz: Manttari in Christiane Nord, ur. *Traducere Navem. Festschrift Katharina Reiss*. Tampere: Tampereen Yliopisto, str. 261–274.
- Stolze, Radegundis. 1994. *Übersetzungstheorien: Eine Einführung*. Tübingen: Narr.

Maj 2002